

AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING AYRIM MASALALARI

Charos Tursunova Bekmurod qizi

O'zbekiston Jurnalistika va Ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

2-kurs magstranti

bekmuradovnacharos@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bugungi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan axborot sohasi, unda uchrab turadigan turli xavflar va axborot psixologik xafsizlikni ta'minlash to'g'risidagi ayrim masalalar keltirib o'tilgan. Shuningdek, mavzu doirasida ilgari surilgan axborot-psixologik xafsizlik tushunchasi va uning tamoyillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *Axborot, axborot xafsizligi, axborot tahdidi, axborot- psixologik xavfsizlik, konfidensiallik, ochiqlik.*

SOME ISSUES OF INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL SECURITY

ABSTRACT

This article examines some of the challenges associated with today's rapidly developing information industry, the various threats it faces, as well as information and psychological security. It also highlights the concept of information and psychological security and its principles.

Keywords: *Information, information security, information threat, information and psychological security, confidentiality, openness.*

Axborot qurolini keng va tor ma'noda tushunish mumkin. Keng ma'noda axborot quroli deb, raqibni kerakli yo'nalishda fikrlashga undaydigan, uning nuqtai nazarini o'zgartirishga qodir bo'lgan va tegishli axborot yordamida amalga oshiriladigan harakatlarga aytiladi. Tor ma'noda axborot quroli deb raqibning axborot zahiralari ustidan nazoratni ta'minlaydigan va uning telekommunikatsiya tizimlariga zarar yetkaza oladigan texnikaviy usullar va texnologiyalarga aytiladi. Demak, axborot quroli – bu raqibning axborot va boshqaruv tizimlariga ta'sir etuvchi maxsus moslama va vositalardir. Tabiiyki, axborot texnologiyalari rivojlangan mamlakatlar tomonidan bunday quroldan foydalanish imkoniyatlari juda keng.

Axboriy qarama-qarshilikning maqsadi – dunyoviy (global) axborot maydonida milliy manfaatlar himoyasini ta'minlash. Mazkur maqsadga erishish esa turli mamlakatlar tomonidan turlicha amalga oshiriladi: texnologik kuchli davlatlar hukmronlik qilishga intiladi, rivojlanayotgan davlatlar esa o'zini himoyalashga harakat qiladi. Ikkala tomon ham o'ziga qulay keladigan usullardan foydalanadi.

Ammo shuni ham aytish kerakki, texnologik jihatdan kuchli davlatning axboriy hujumi boshqa mamlakatlar axolisiga katta psixologik zarar yetkazadi. Chunki bunday urushni to'xtatmaydigan va agressor-davlatga nisbatan chora ko'rish uchun imkoniyat yaratadigan xalqaro me'yoriy hujjat yo'q. Rivojlangan mamlakatlar ushbu vaziyatdan keng foydalanmoqdalar.

Xorijiy ijtimoiy tarmoqlar ekspansiyasidan himoyalaniş uchun eng qulay choralardan biri – mahalliy ijtimoiy tarmoqlardir. Xitoy sharoitida buning uchun milliy gazeta, radio va televideniye bilan birglikda WeChat kabi yirik ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlari bor, faqat ulardan samarali foydalanish zarur. Buning uchun bosh omil va mustahkam asos – mamlakatning milliy g'oyasidir.

OAV sohasida bevosita xalqaro korporasiyalar kam va ular dunyo bo'yicha axborot tarqatish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatolmaydilar. Bunday OAV sifatida biz «CNN va BBC, «Euronews» va TV–5, Associated Press va France Press», Reuters va ITAR-TASS, «Amerika ovozi» va «Deutsche Welle»larni tilga olishimiz o'rinliroq bo'lardi. Ushbu axborot manbalari AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya va

Rossiyaga tegishli bo‘lib, ular nafaqat yuqori tezlik va katta hajmda, shu bilan bir qatorda turli tillarda ma’lumotlarni tarqatadilar. Masalan, BBC teleradiokorporasiyasining o‘zbek tilidagi sayti, «Amerika ovozi» radiostansiyasining esa o‘zbek tilidagi bo‘limi bor. Biz ular O‘zbekiston haqida tarqatadigan materiallariga befarq bo‘la olmaymiz.

Tabiiyki, bunday axborot manbalari, eng avvalo, iqtisodiy jihatlardan baquvvat davlatlar tomonidan ularga xos va mos bo‘lgan qadriyatlarni, jumladan, g‘arbiy ko‘rinishdagi «demokratiya standartlari»ni tarqatadi. Bu haqda qisman yuqorida aytib o‘tildi. «Buning sababi nimada?» degan savolga javob quyidagicha bo‘lishi mumkin. Gap shundaki, har bir xalq yoki millat tarixiy rivojlanib va shakllanib kelgan va ushbu ko‘p asrlik jarayonning o‘zi qaysi bir yashash usuli to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligini isbotlab bergan. Agar u yoki bu xalqqa qanday yashash kerakligi majburan singdirilsa albatta, bunday zo‘ravonlik, jumladan, «demokratik fundamentalizm» ko‘pchilik tomonidan qabul qilinmaydi. Agar xorijiy OAV yoki tashkilotlar O‘zbekiston hududida umuminsoniy qadriyatlarni tarqatishga yordamlashsa, ular O‘zbekistonliklar tomonidan yaxshi qabul qilinadi.

Alohida bir odamning ruhiyati jamoa ruhiyatiga teng emas, albatta. Eng qizig‘i shundaki, jamoa ruhiyatida ongsizlik darajasi balandroq. Ommada taassurotda OAV tomonidan aytilgan gaplarga birdan ishonish, vahimaga tushish, salbiy axborotga ko‘proq berilish kayfiyatlari ancha kuchli. Buni Karl Yung «jamoaviy ongsizlik» deb ta’riflagan va bugungi kunda ushbu psixologik kategoriyaning isbotlab berilgani Yungning buyuk kashfiyoti deb hisoblanadi.

Axborot manipulyatsiyasiga kelganda, aytish kerakki ushbu muammo bo‘yicha anchagina kitoblar chop etilgan va ular bilan tanishish foydadan xoli bo‘lmaydi. Biz esa manipulyatsiyaning ayrim kam tilga olinadigan turlarini aytish bilan chegaralanamiz. Bular:

- abstrakt, tushunarsiz fikrlash;
- manba tomonidan axborotni faqat uning foydasiga bo‘lgan qismini yetkazish;

- real faktlarni xomaki, noreal xulosalar bilan yakunlash;
- o'z vaqtida javob bermasdan dolzarb muammoni «sovutish» va h.k.

Axborotdan foydalanish madaniyati hech qachon o'zidan o'zi paydo bo'lmaydi, bunday madaniyat bir qator omillarga bog'liq. Birinchidan, axborot iste'molchilari yuksak shaxsiy madaniyatga ega bo'lishlari lozim. Ikkinchidan, OAV va boshqa manbalardan kelayotgan ma'lumotning mag'zini chaqib, mualliflar maqsadlarini anglab olish kerak. Uchinchidan, kasbiy o'sish va shaxsiy dunyoqarashni rivojlantiradigan ma'lumotlarni olib, keraksiz axborotni tez esdan chiqarish zarur va h.k.

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi jarayonida elektron shakldagi ma'lumotlar bo'yicha ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi, "Axborotlashtirish to'g'risida"gi, "Elektron tijorat to'g'risida"gi va "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonunlar muhim normativ-huquqiy hujjatlar bo'lib xizmat qilmoqda.

Vazirlar Mahkamasining "Elektron raqamli imzodan foydalanishning normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori yuqoridagi qonunlarning bajarilishini ta'minlovchi tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni belgilab berdi.

Vazirlar Mahkamasining "Axborotlashtirish sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori bilan "Davlat axborot resurslarini shakllantirish va Davlat organlarining axborot tizimlarini tashkil etish tartiblari to'g'risida"gi Nizomlar tasdiqlandi.

Bugungi kunda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining asosiy faoliyat yo'nalishlari bo'yicha ularga yuklatilgan vazifalarning keng ko'lamda bo'lishini hisobga olib, faoliyatni axborot bilan ta'minlash jarayonini to'g'ri tashkil etish juda muhim hisoblanadi. Zero, bu hol davlat organlarini fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlarini ta'minlash borasidagi holatni tavsiflovchi to'liq va ishonchli axborot bilan ta'minlashga imkon yaratadi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishga prokuratura organlarida

ham alohida e'tibor berilmoqda. Xususan, bugungi kunda prokuratura organlarining qonunchilik targ'iboti faoliyatida axborot texnologiyalarini keng qo'llash hamda faoliyatga oshkoralik berish borasida O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining tegishli buyrug'iga muvofiq, Bosh prokuraturaning rasmiy sayti ro'yxatdan o'tkazilib, ishga tushirilgan. Bundan tashqari, Bosh prokuratura huzuridagi Departament organlarida yagona axborot-kompyuter tarmog'i va soliq-valyuta qonunchiligini buzish bilan bog'liq jinoyatlar hamda huquqbuzarliklarga oid ma'lumotlar bazasi yaratilib, mazkur tizim samarali faoliyat ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, jamiyatda axborotlashtirish sohasidagi munosabatlarning kengayishi bilan bir qatorda, mamlakatimizda axborotlashtirish sohasidagi huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan yangi ijtimoiy munosabatlar — axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni manipulyatsiya qilish ham dolzarb masalalardan biriga aylandi hamda mamlakatimizda qabul qilingan qonun hujjatlariga axborot xavfsizligini ta'minlash borasidagi xalqaro standartlar talablari kiritib borilmoqda.

Shu o'rinda axborot xavfsizligi tushunchasini tahlil qiladigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, axborot xavfsizligi axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyalanganligini bildiradi. Shaxsning axborot manipulyatsiyasi va axborot borasidagi xavfsizligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- shaxsning axborotdan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar va kafolatlarni yaratish;
- shaxsning shaxsiy hayotiga taalluqli sirlarini saqlash;
- shaxsni axborot vositasida qonunga xilof ravishda ruhiy ta'sir ko'rsatilishidan himoya qilish.

Shaxsning axborot xavfsizligiga daxl qilganlik uchun javobgarlik normalarini qo'llash axborot xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, mamlakatimizda 2007-yilda "Axborotlashtirish va ma'lumotlar uzatish sohasida qonunga xilof harakatlar sodir etganlik uchun javobgarlik kuchaytirilganligi

munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat, Jinoyat-protsessual hamda Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodekslariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilib, fuqarolar, jamiyat va davlatning axborot xavfsizligini buzish bilan bog‘liq qilmishlar uchun ma‘muriy va jinoiy javobgarlik normalari takomillashtirildi.

Mamlakatimiz qonunchiligida mazkur normalar axborot xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha ilg‘or xalqaro standartlar talablariga muvofiq keladi. Xususan, Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining 19-moddasi shaxsning axborotdan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar va kafolatlarni yaratishni ko‘zda tutib, bunga ko‘ra har bir shaxs erkin ravishda axborotlarni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega.

Axborot xavfsizligining keyingi muhim tarkibiy qismi bo‘lmish shaxsning shaxsiy hayotiga taalluqli sirlarini saqlash bo‘yicha ham Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasida muhim talablar belgilangan.

Shu o‘rinda aytib o‘tish kerakki, shaxsiy hayot daxlsizligi bilan bog‘liq qoida dastlab, Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasida huquqiy jihatdan mustahkamlangan bo‘lib, xususan, uning 12-moddasida shunday deyiladi: "Hech kimning shaxsiy va oilaviy hayotiga o‘zboshimchalik va noqonuniy tarzda aralashish, uning uy-joyi daxlsizligi va yozishmalardagi sirlariga o‘zboshimchalik va noqonuniy tarzda tajovuz qilish va uning or-nomusi va sha‘niga tajovuz qilish mumkin emas. Har bir inson xuddi shunday aralashuv yoki tajovuzlardan qonun orqali himoya qilinish huquqiga ega"¹.

Shaxsning axborot xavfsizligini ta‘minlash borasidagi muhim talablar 1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro Paktning bir qator normalarida ham o‘z aksini topgan.

Paktning 19-moddasiga ko‘ra, har bir inson o‘z fikrini erkin bayon etish huquqiga ega bo‘lib, bu huquq davlat chegaralaridan mustaqil holda yozma ravishda yoki matbuot vositasida yoki ifodalashning badiiy shakllari yoki o‘z ixtiyoriga ko‘ra

¹ https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf

boshqacha usullarda turli axborot va g'oyalarni qidirish, olish va tarqatish erkinligini qamrab oladi¹.

Xalqaro miqyosda o'tayotgan xalqaro anjumanlarda ham axborot xavfsizligini ta'minlash masalasiga alohida e'tibor berilmoqda. Jahon xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, davlat miqyosida axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirish sohasidagi muammolar axborot resurslarini boshqarish, bu sohadagi aniq va ravshan strategiyani ishlab chiqish kabi vazifalardan tashqari, ushbu munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlarini yaratish, zamon talablaridan kelib chiqib, ularni takomillashtirish kabi masalalar bugungi kunda dolzarb bo'lib turibdi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, hozirgi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanib borishi iqtisodiyot, ta'lim, fan hamda boshqa sohalarda faoliyat samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, axborot texnologiyalarining rivoji jarayonida axborot xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq qonun hujjatlarini xalqaro standartlar, xorij tajribasi va milliy manfaatlarini hisobga olgan holda takomillashtirib borish lozim bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 24.01.2020 yil.
2. Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. Risola.G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent.2017.78 betlar.
3. Grachev G.V. Informatsionno-psixologicheskaya bezopastnost lichnosti: sostoyaniya i vozmojnosti psixologicheskoy zashiti. M.:Izd-vo RAGS.1998.str.19.

¹ <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>